

V. LÁSZLÓ BERNÁT

Keresztesharc a nyilaskereszt ellen

Bangha Béla nyilasellenes publicisztikája, 1936–1940

A magyar történelmi emlékezet hamarabb köti Bangha Béla jezsuita páter nevéhez a protesztánsellenesség, a klerikális antiszemitizmus, a fajvédelem és a reakció hívószavait, mint a következőket: javaslat a nyilas párt betiltására, nyilasellenes publicisztika, náciellenesség vagy antifasizmus. Dacára annak, hogy az utóbbiak integráns részét képezték Bangha világnézetének, és majdhogynem kizárólagos témáját adták sajtómunkássága második felének, a páterről szóló, radikálisan eltérő konklúziókra jutó szakirodalomnak még az apologetikus vonala sem idézte fel ezeket. Előre is fontos leszögezni, hogy tanulmányomban nem kíséreltem meg felmenteni Bangha pátert a zsidóellenesség és a felekezeti intolerancia vádjai alól, hiszen egyetlen zsidótárgyú írása sem mentes a vehemens antiszemitizmustól. Ennek ellenére történelmi torzítás lenne elhallgatni a tényt, hogy Bangha Béla a harmincas évek második felének kiemelkedő nyilasellenes írója volt. Írásom ezen a ponton kívánja vitatni a korábbi Bangha-kép tételeit, és a páter munkásságának egy eddig fel nem tárt oldalát akarja megmutatni.

Bangha Béla nyilasellenes írásai elkerülték az utókor figyelmét. A kérdés és a korszak olyan neves tekintélyei is a valósággal szöges ellentétben lévő konklúziókra jutottak, mint Gyurgyák János, Ungváry Krisztián vagy Gergely Jenő. Ungváry a páter munkásságát végső soron burkolt nyilas programnak ítélte,¹ Gyurgyák *Magyar fajvédők* című monográfiájában külön fejezetet szentelt Banghának, együtt tárgyalva őt Méhely Lajos nyilas fajbiológussal és Milotay István nyilas publicistával,² Gergely pedig egyenesen arra jutott, hogy a pátert „halálakor inkább a szélsőjobboldali, nyilas sajtó vallotta magáénak”, mint a konzervatív.³ Egy újabb tanulmány hosszasan részletezi a magyar katolikus egyház nyilasellenes állásfoglalásait, ám Bangháról nem tesz említést.⁴ S végül az egyetlen esszé, mely egyáltalán érinti Bangha náciellenes cikkeit, egy szó híján ignorálja a páter nyilasellenes munkáit.⁵

¹ Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus*. Budapest–Pécs, 2012. 245., 242.

² Gyurgyák János: *Magyar fajvédők*. Budapest, 2012. 73–86.; uő: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*. Budapest, 2001. 299.

³ Gergely Jenő: *A politikai katolicizmus Magyarországon, 1890–1950*. Budapest, 1977. 48–49.

⁴ Fazekas Csaba: *A magyar katolikus egyház és a „fasizmus”*. In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szeged, 2010. 214–222. Hasonlóan nem beszélnek a kérdéstről Szolnoky Erzsébet: *A páter. Bangha Béla a sajtó apostola*. (Győr, 1998.), illetve Petrich Antal: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*. (Eisenstatt, 1991.)

⁵ Orvos Levente: *Bangha Béla (1880–1940). Az egyik legnagyobb magyar apostol életét beárnyékoló vádak*. Miles Christi, 8. köt. (2006) 38–55. Az írás sajnos egyszerre próbálja felmenteni Banghát a zsidóellenesség vádja alól, és „ismeri el” közben, hogy a páter inspirálta Szálasi Ferencet.

Felvetődik a kérdés: ha Bangha Béla munkásságának ilyen komoly részét tette ki a nyilasellenesség, akkor miként lehetséges, hogy ezt a szakirodalom figyelmen kívül hagyta? A válasz a páter halála után közvetlenül kialakult Bangha-kép formálói körül keresendő. Bangha Béla első életrajzát Nyisztor Zoltán jezsuita szerzetes, Bangha közeli ismerőse írta meg,⁶ és ez a munka szolgált – Molnár Antal, a kérdés szakértője szerint – az „összes későbbi értelmezés” alapjául,⁷ Bangha Béla összegyűjtött munkáit pedig Bíró Bertalan jezsuita atya válogatta és kommentálta.⁸ Ezeket a meghatározó munkákat fellapozva rögtön szembeötlik, hogy sem Nyisztor életrajza, sem a Bíró-féle válogatás nem kezeli korrekt módon Bangha örökségét. Nyisztor ugyanis egyetlen említést sem tesz Bangha nyilasellenes csörtéiről, Bíró pedig önkényesen válogat Bangha zsidótémájú és nyilasellenes írásai közül, láthatóan szándékosan hagyva ki a páter egyes esszéit. A két papszerző motivációjáért egyébként nem kell sokat kutatni: Nyisztor Zoltán nyilas-szimpatizáns volt, aki emigráns életrajzában hosszas tirádát szentelt Szálasi Ferenc „nemes lelkületének és tiszta szándékainak”,⁹ Bíró Bertalan pedig több munkát publikált az eugenika és a faji antiszemitizmus témájában.¹⁰ A két nyilasbarát író érthető okokból saját képére próbálta formálni Bangha emlékezetét, kevés jót téve ezzel egykori paptársuk megítélésének. Jellemző, hogy a Banghát nyilas kontextusban elhelyező írások nem is közvetlenül a pátertől idéznek, hanem az összegyűjtött műveit szerkesztő Bíró Bertalan kommentárjaiból.¹¹ Bíró azonban tudatosan kihagyta Bangha faji antiszemitizmussal szemben kritikus írásait a páter összegyűjtött műveiből.¹²

Hogy valaki faji vagy vallási alapon gyűlöli-e a magyarság zsidó részét, különösebben sokat nem számít, és mindössze a Horthy-kor antiszemitizmusát jellemzi, hogy egy csupán vallási alapon zsidóellenes pap már pozitív kuriózumnak számít. Mindazonáltal fontos kiemelni, hogy a korabeli források a nyilasbarát Bangha képével teljesen ellentétes benyomást keltenek. Mindjárt két nekrológ, mely a páter 1940-es halálakor megjelent, egyértel-

⁶ Nyisztor Zoltán: *Bangha Béla élete és műve*. Budapest, 1940.

⁷ Molnár Antal – Szabó Ferenc SJ: *Bangha Béla SJ emlékezete*. Budapest, 2010. 16.

⁸ Bíró Bertalan (szerk.): *Bangha Béla SJ összegyűjtött munkái*. 1-30. köt. Budapest, 1941–1942. (a továbbiakban: ÖM.)

⁹ Nyisztor Zoltán: *Vallomás magamról és kortársaimról* (1969), illetve hasonló értelemben: *Ami a vallomásból kimaradt* (1971). Nyisztor szavait lelkendezve idézi egy önjelölt „irodalomtörténész” szélsőjobboldali honlapokon: ifj. Tompó László: Szálasi Ferencről egy katolikus papnak a megszkottól eltérő vallomása: „Egy nemes lelkű és tiszta szándékú férfival állok szemben”, *hunhir.info*, 2011. május 6. (hozzáférés: 2015. július 3.) Nyisztor egyébként az emigráns nyilas sajtó aktív szereplője volt, és ő kezelte Fiala Ferenc hungarista író Szálásiról szóló hagyatékát. Lásd: Nyisztor Zoltán: *F. F. regénye*. Nemzetőr, 1976. 320. sz.

¹⁰ Bíró Bertalan: *Eugenika*. Budapest, 1935.; uő: *Keresztység és fajiság* I. és II. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 3. sz. 75–76., ill. 4. sz. 113–114. Bíró utóbbi tanulmányaiban a nyilas propaganda mellett teszi le a voksát, kifejtve, hogy a zsidókat a keresztiség sem teszi elfogadhatóvá, és a zsidókkal való vegyes házasság olyan, mint a négekkel való fajfertőzés. Ez utóbbi nézetével messze meghaladta a püspöki kar és a katolikus elit álláspontját az antiszemitizmus terén. Lásd: Fazekas: *Magyar katolikus egyház*, 219.

¹¹ Gárdonyi Máté: *Az antiszemitizmus funkciója Prohászka Ottokár és Bangha Béla társadalom- és egyházképében*. In: Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Budapest, 2005. 200–201.

¹² Lásd például a következő, *Összegyűjtött munkáiból* kimaradt cikket: b. b.: *Erkölcsei eltérés van*. Magyar Kultúra, 9. köt. (1921) 232., vagy a következő feljegyzést: *Jezsuita Levéltár*, VI., 9. doboz, Bangha Béla hagyatéka, 1923. február 2-ai feljegyzés a hit ellen vétőkről. Az írások azon részét, melyet valóban feldolgozott Nyisztor és Bíró, az utókor történészei jórészt egyszerűen ignorálták.

mű megvilágításba helyezi Bangha munkásságát. A náciellenes *Magyar Nemzet* publicistája, Lendvai István azt írta, hogy a „keresztény származás báránybőrébe bújt” „mai ordások”, azaz a nyilasok elleni harcban hiányolni fogja Bangha tollát.¹³ Ezzel szemben a nyilas *Magyarság* egy *Nyílt ellenfél* című cikkben emlékezett meg Bangháról, kiemelve, hogy „Bangha páter írásaiban és szónoklataiban [...] összetűzésbe került a [...] nyilaskeresztes mozgalommal”.¹⁴

Banghát valójában a nyilas mozgalom terjedése, amit ő „a szellem bolsevizálódásának” nevezett,¹⁵ nagyon is aggasztotta, a nácik birodalmi terjeszkedése, különösen az *Anschluss* pedig mélyen felkavarta.¹⁶ Kritikusai rendre felrötták a páternek, hogy az olasz fasizmussal szemben megengedő volt,¹⁷ pedig Mussolini rendszerét már 1922-ben támadta,¹⁸ naplója pedig tele van római tartózkodása idejéből fasizmusellenes megjegyzésekkel a totalitarizmus szeleit zászló módjára követő, szervilis paptársairól.¹⁹

Bangha büszke volt arra, hogy „a nemzetiszocializmus világnézeti veszedelmére mi már akkor felhívtuk a figyelmet, amikor Magyarországon vagy semmit sem tudtak a mozgalomról, vagy csak a szokásos magyar külpolitikai tájékozatlansággal titkon drukoltak a nacionalista hullám sikerének”.²⁰ Való igaz, hogy a *Magyar Kultúrában* már 1932-ben azt írta a páter, hogy a fajelmélet nevetséges és igazolatlan bolsevista eszme, ami rövid úton nemcsak a zsidók, de a katolikusok vesztére is fog törni.²¹ Bangha elolvasta Adolf Hitler *Mein Kampffját*, és lesújtó véleménye volt a könyvről: kiábrándító, ellentmondásos, unalmas, hibás, bűzös, demagóg műként jellemezte azt. Mivel Bangha nem foghatta a liberális demokrácia pártját a nácizmussal szemben – és konzervatív katolikusként nyilván nem is akarta ezt tenni –, érvelése sajátos formát öltött: a nácizmust a liberális individualizmus szülöttének nevezte, a fajiságot, a véreszmét pedig a szekuláris egyéni központú logika végeredményének, a régi liberalizmust felváltó „új, sovíniszta liberalizmusnak”. Bangha szavaival Hitler „*hihetetlen könnyelműséggel keveri össze a nép, a faj s az állam gondolatát [...] Neki a [...] vér, a faj minden. Ez az a bálvány, amelynek mint istenségnek hódol [...] Részben éppen annak köszönheti káprázatos sikerét, hogy brutális erővel adott hangot annak a divatos téveszmének, amely a mai túlzó nacionalizmust jellemzi, főleg annak a fajimádó sovínizmusnak, amelyet joggal nevezhetünk korunk uralkodó s legnépszerűbb herezisének. A tömegönzés, a kollektív önimádat a nemzetté bővített én abszolút kultusza,*

¹³ [Lendvai István]: *Bangha páterről* (1940). In: uő: *Nomád leveleiből*. Budapest, 1942. 83–85.

¹⁴ Molnár Gyula (szerk.): *Bangha Béla, a nagy sajtóapostol 1880-1940*. Budapest, 1940. 28. Gyurgyák János lábjegyzetben tesz futó említést a cikkről. Gyurgyák: *Fajvédők*, 82., 24. jegyzet; uő: *Zsidókérdés*, 299., 141. jegyzet

¹⁵ *ÖM*, XI. 419.

¹⁶ Molnár–Szabó: *Bangha*, 288.

¹⁷ Csonka Rózsa: *A klerikális reakció az ellenforradalom győzelméért*. Budapest, 1952. 53–66.

¹⁸ Bangha Béla: *Kell-e nálunk fasizmus?* Új Nemzedék, 1922. november 26. In: *ÖM*, XXVII. köt. 422–424.

¹⁹ Molnár–Szabó: *Bangha*, 289–290.

²⁰ Bangha Béla: *Korképek* (1937). In: *ÖM*, XXVIII. 487. Bangha Béla név nélkül vagy szignóval ellátott, általában *Tollhegygel* címen megjelent rövid sajtószurkálódásait Bíró *Korképek* néven gyűjtötte egybe, azonban itt is kihagyott több b. b. szignóval megjelent *Tollhegygel*-cikket. Ezeket Bangha írásai között kezelem, míg az azonosíthatatlan szerzőjű *Tollhegygel*-cikket az általa csupán szerkesztett írások között. Bangha fontos szerepéről a *Tollhegygel*-rovat alakításában mindent elmond, hogy halála után a rovat egy hétig teljesen kimaradt. Lásd: *Magyar Kultúra*, 27. köt. (1940) 9. sz. 149. skk.

²¹ Bangha Béla: *A fajelmélet értéke*. *Magyar Kultúra*, 19. köt. (1932) 1. sz. 155–157. In: *ÖM*, XI. 363.

a XIX. és XX. századnak a hisztériáig fokozott bálványimádata. Csak egy »isten« van, s az a nemzet, a vér, a magamfajttal kiszélesített én.”²²

A nyilasok izzadtságzagú kísérletei, hogy önálló és külföldi inspirációktól független eszmeiségként fessék le hungarizmusukat, nem tévesztette meg a pátert. Mint írta, semmi kétsége nem volt afelől, hogy a nyilasok egyszerűen a „rosenbergi újpogány gondolat prókátorai”,²³ ahogy a *Magyar Kultúra* is kiemelte egy tanulmányában, hogy a hazánkra veszélyes nyilas eszme „betűről-betűre való lekopírozása a horogkeresztes gyakorlatnak”.²⁴ A páter, nem találván különbséget Sztálin, Hitler és Szálasi erőszakos állampártisága és totalitarizmusa között, így írt: „A magyar nyilas és horgos mozgalomnak ugyanaz a bűne, mint a többi diktatúrának: erőszakos és illetéktelen beavatkozással rendet teremteni, s a bolsevizmust új, jobboldali eszmeizmussal kikergetni”. Bangha attól tartott, hogy ha a hatalom „az imperatori pózokat majmoló tehetségtelen imitátorok kezeiben [volna, az] bizonyos végzetes nemzetrombolásnak lenne nálunk okozója.”²⁵ Bangha különösen a nyilasok fennhangoztatott keresztény jelszavait tartotta veszélyesnek. „Rengeteg újpogány eszmét csempésznek be az ifjú magyar agyvelőkbe” – figyelmeztetett 1939-ben –, melyek „szakítani akarnak [...] Szent István gondolatával”. Hitler legalább nyíltan támadta a katolicizmust, de „a mi kis rosenbergjeink [...] sunyin kötnek bele az Egyházba” – írta.²⁶

Éppen ezért a páter nagy hangsúlyt fektetett a hungarizmus keresztény jelszavainak teológiai cáfolatára, illetve annak kiemelésére, hogy náciellenessége katolikus alapon nyugszik. Noha a hungarista eszme lefektette, hogy a politikai egyházat „zsidó találmánynak” tekinti, egyfajta konkurenciának, mellyel „a harc elkerülhetetlen”,²⁷ mégis keresztény közszereplők, még katolikus püspökök is kifejezték szimpátiájukat, vagy félrenéző passzivitást tanúsítottak a nyilas mozgalommal szemben.²⁸ Bár a nyilasokkal való nyílt konfrontálódást a püspöki kar nem támogatta, a Bangha által vezetett katolikus sajtó mégis nyílt vagy kevésbé nyílt módszerekkel tűzte tollára a nyilasokat. A fő kódszó az „újpogányság” veszedelme volt, melyben az „új” egyértelműen a náciizmusra és a hungarizmusra utalt, és nem az ekkor már közel száz éves marxizmusra. Jellemző, hogy a jelzót is mindig a nyilas sajtó vette magára.²⁹ Már maga a hungarizmus mint kifejezés is bosszantotta Banghát, aki a Prohászka Ottokártól kölcsönzött³⁰ szó „sűrű emlegetésében”, a „prohászka bárány játszá-

²² Bangha Béla: *Hitler iskolája*. Magyar Kultúra, 21. köt. (1934) 1. sz. 117–121. In: ÖM, XXIV. 478–480. [Kiemelés tőlem – L. B.] A *Magyar Kultúra* hozzá is tette 1938-ban, hogy a nemzetiszocializmus egy új pogány vallás szintjére emeli a vérkultuszt, új vallással, új liturgiával, új templommal, mely a kereszténység legyőzésére tör. Lásd: Muckermann Frigyes SJ (Bécs): *Levél egy nemzetiszocialistához*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1938) 5. sz. 136.

²³ *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 1. sz. 127. Alfred Rosenberg náci teoretikus volt.

²⁴ Közi-Horváth József: *A magyarországi nemzetiszocialista pártok története, programja és jelenlegi állása, I. és III. rész*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1938) 2. sz. 48–52., ill. 4. sz. 116–117.

²⁵ Bangha Béla: *Jelszavak uralma*. Sajtószemle, 12. köt. (1938) 2. sz. 1. In: ÖM, XXVIII. 575.; Bangha Béla: *Korképek (1937)*. In: ÖM, XXVIII. 487–488.

²⁶ *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 1. sz. 127.

²⁷ *Haditörténeti Levéltár*, Personalia 308, Gömbös Ernő anyaga, *Út és Cél* c. Szálasi-gépirat, 8-9.

²⁸ Fazekas: *Magyar katolikus egyház*, 218–219.

²⁹ *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1940) 5. sz. 80. („Olyan dolog ez, mintha a tömeg közé bekiáltjuk, hogy tolvaj!, és erre pontosan csak egy ember kezd a sértés ellen hevesen tiltakozni.”)

³⁰ Prohászka hungarizmusának és Szálasi hungarizmusának kapcsolata külön tanulmányt igényelne. Én személyesen elfogadottnak tartom a kapcsolat felvetését a két hungarizmus között, és Prohászka-t a későbbi nyilas eszméhez jóval közelebb álló gondolkodónak tartom.

sában” megtévesztést látott,³¹ a nációk szájából „az Úristennel való példálózásban” pedig „egyszerű káromlást és szofisztikus fogalomcsúsztatást”.³²

A páter érvei nem csupán maró publicisztikából álltak, hanem a katolikus apológia sajátos náciellenes válfajának termeléséből is. Bangha arról írt, hogy a faji kiválasztódást, a szociáldarwinizmust istenségnek tekintő nációk sohasem lesznek összhangban a kereszténységgel: „Ha valaki a természetet egyszerűen azonosítja az istenséggel, arra nézve persze a Tízparancsolat és a keresztény erkölcstörvény nem bír jelentőséggel. Ez azonban merő pogányság s a személyes Isten tagadása, sőt hozzátehetjük: a logika csúsztatása is. Mert Isten nem azonos a természettel, hanem a természetnek végső oka, a sokszerű természeti törvény közös szerzője.”³³

A páter ezek mellett azt is kiemelte, hogy a valódi kereszténység nem a nem kereszténynek tekintett csoportokkal szembeni fizikai és gazdasági harc, s az egyház nem a nacionalizmus kisinasa.³⁴ A valódi kereszténység és a pogány „frázis-kereszténység” teljesen eltérő értéket képviseltek, írta Bangha. Az előbbi „az alázat, türelem, bűnbocsátás”, az utóbbi az ember „legalantasabb érzéseinek és szándékainak” való tapsolás, „rágalmazás”, „fekete gyűlölet”.³⁵ Az előbbi Krisztus keresztje, míg az utóbbi „halovány, nyomorult kópiája” az igazinak,³⁶ egy „keresztényellenes és magyarellenes”,³⁷ „veszélyes [és] ártalmas [...] mozgalomnak” a szimbóluma.³⁸

A nyilasok „alantas szándékai” a páter értelmezésében: radikális államosítás, vagyonekobzás, antiszemita szociálpolitika. A vádakat, hogy az egyház érdektelen lenne a társadalmi kérdések iránt, elutasította, és a nyilasokat több ízben nevezte még a kommunistáknál is kommunistábbnak.³⁹ Mivel az egyházi iskolák államosítása éppen úgy részét alkotta a nyilas, mint a kommunista programnak, ez a pont könnyű támadási felületet biztosított a páter számára, ahogy az a nyilas megnyilatkozás is, miszerint „munkatáborba” küldenék „a magyar és magyar közé éket verő” „főpapokat”.⁴⁰ A páternek nem volt kétsége, hogy a nyilasok, éppen, mint a németországi nációk, államilag támogatnák majd a katolikusellenes propagandát.⁴¹ Ezt Bangha „pogány harcnak” nevezte „az egyház ellen”,⁴² s az államosított

³¹ *Korképek (1940)*. In: ÖM, XXVIII. 511–512.

³² Incze István [Bangha Béla]: *A meztelenség kultusza Németországban*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 12. sz. 359–360.

³³ Incze [Bangha]: *A meztelenség kultusza Németországban*, 359–360.

³⁴ *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 8. sz. 256.

³⁵ *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1940) 2. sz. 30.

³⁶ *Korképek (1935)*. In: ÖM, XXVIII. 436–437.

³⁷ *Korképek (1938)*. In: ÖM, XXVIII. 495.

³⁸ Bangha Béla: *Vergődés a magyarság fogalma körül*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 18. sz. 132–133.

³⁹ Bangha: *Vergődés*, 132–133.; *Korképek (1940)*. In: ÖM, XXVIII. 522, 702–703.

⁴⁰ *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1940) 7. sz. 128.; Közi-Horváth József: *A magyarországi nemzetiszocialista pártok története, programja és jelenlegi állása, II. rész*. Magyar Kultúra, 25. köt. (1938) 3. sz. 75–78.

⁴¹ Bangha Béla: *Jézus Krisztus nemzetiszocialista megvilágításban*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 13–14. sz. 10–13.

⁴² Bangha Béla: *Fény és árny a kereszténység mai arculatán*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 8. sz. 227–230.

oktatásról konkrétan ki is emelte, hogy „ilyen igazságtalan, gyűlölködő, de egyúttal ostoba támadásban a katolikus vallásos iskoláknak még nem volt részük”.⁴³

Míg egyes katolikus vezetők büszkék voltak a nyilasokkal való együttműködésükre, addig Bangha a nyilas részről érkező támadásokban látott érdemet. „Mi katolikusok büszkék lehetünk arra, hogy főleg mi – vagy, ahogy az újpogányság propagandistái kissé túlozva mondják; egyedül mi – vagyunk az ő hajmeresztő elveiknek konok és határozott ellenzői. Az ilyen vád mindenkinek csak becsületére válhatik” – írta.⁴⁴ Igazán akkor kerül éles megvilágításba a páter érvelésének radikálisan nyilasellenes hangja, ha olyan írások mellé helyezük téziseit, mint Nyisztor Zoltán 1944-es cikke az *Egyházi Lapok*ban. Itt Bangha későbbi életrajz-írója azzal érvelt, hogy míg a liberálisok az egyház „született ellenségei”, addig a nyilasok „elbitangolt gyermekek”, „visszaédesgethető bárányok”.⁴⁵ Bangha, látván kollégái hiszékenységét, rámutatott a „[nyilas]mozgalom veszedelmére”, „ügyesen leplezett manóverére”, miszerint „kereszténységet hangoztatva” „akarják pusztítani az Egyházat, hadakozni a katolikus nevelés ellen [és] katakombákba kergetni vissza a hitéleti kereszténységet”. A páter szerint „olyan óriult paradoxon ez, amelyben széles tömegek elképesztő szellemi elkorcsosulása, a fogalmak körül való homályos tapogatózása, a logikától való nagymértékű eltávolodása lepleződik le”. Végző soron azonban mégis csak fájt neki a keresztény jelszó alatt meghirdetett harc egyháza ellen: „A legújabb koroknak volt fenntartva ez a vívmány: hogy a kereszténység ellen keresztény jelszó alatt izennek háborút” – kesergett.⁴⁶

Nyisztor arra hívta fel olvasói figyelmét, hogy nem szabad az egyháznak a liberálisokkal együttműködnie, és ezt a fajta baloldali-katolikus koalíciót Bangha is elvetette.⁴⁷ Mindazonáltal a páternek választ kellett adnia a nyilasok totalitárius és diktatórikus állameszméjére, és ezért – ha nem is a liberális demokrácia, de – a konzervatív, katolikus jogállam szükségessége mellett tette le a voksát. „Mintha a világ ráunt volna a szabadság gondolatára” – kezdte a páter *Jelszavak uralma* című 1938-as cikkét –, mintha „megbabonázta” volna az embereket az eszme, melyet Bangha az „erős kéz”, „totalitarizmus”,⁴⁸ „diktatori önkény”⁴⁹ és „rendőrállam”⁵⁰ szavakkal illetett. Ezekkel szemben a páter egy katolikus körök-

⁴³ *Korképek (1940)*. In: ÖM, XXVIII. 522. [Kiemelés tőlem. – L. B.] Jellemző, hogy amikor a nyilas *Magyarság* egy áldoztató katolikus pap képét rakta borítójára, a *Tollhegyel*-rovat megkérte a lapot, hogy ne ábrázoljanak efféle dolgokat, amíg az államosítás programját szerepeltetik „kalózbogójukon”. Lásd: *Tollhegyel*. Magyar Kultúra, 17. köt. (1940) 1. sz. 15.

⁴⁴ Incze [Bangha]: *Meztelenség*, id. mű.

⁴⁵ Nyisztor Zoltán: *Olvadni a csillagokban*. *Egyházi Lapok* (1944), 1. sz. 1–2.

⁴⁶ Bangha Béla: *A mai katolikus sajtóprobléma*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1940) 6. sz. 83–85.

⁴⁷ *Korképek (1939)*. In: ÖM, XXVIII. 512.; Bangha: *Vergődés*, id. mű. Ennek ellenére a *Magyar Kultúra* felröptette a náciknak, hogy eszméjük tagadja a változatosságot, „a sokféleségek gazdag pompáját”. Lásd: Somogyi József: *A fajmítosz szellemtörténeti háttere*. Magyar Kultúra, 25. köt. (1938) 5. sz. 139–142. Ugyanezen tanulmány második része pedig a „zsidó-keresztény monoteizmus” hagyományát vette védelmébe, kiemelve a „vak náci zsidógyűlölet” tarthatatlan alattomoságát. „Nem képes az emberi fantázia olyan gyalázatosságot, alávalóságot kitalálni”, szölte a cikk, „amit kétségtelen tényként, fenntartás nélkül rá ne szórának a megvetett zsidóságra. Az északi faj jellegzetes képviselője Siegfried [...] a zsidóság tipikus megszemélyesítője azonban nem Mózes vagy Salamon, hanem az áruló, pénzsóvár Júdás. Az északi nő mintaképe a milói Vénusz, a zsidóké Luxemburg Róza”. Lásd: Magyar Kultúra, 25. köt. (1938) 6. sz. 170–173.

⁴⁸ Bangha: *Jelszavak uralma*, 575.

⁴⁹ Bangha: *Fény és árny*, id. mű

⁵⁰ *Tollhegyel*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 9. sz. 287.

ben talán kevésbé népszerű gondolatot, a hagyományos magyar szabadságeszmét elevenítette fel. Mint írta, a haza végső soron az állampolgári szabadság elvére épül, és ezért a szabadságot eltipró szörnyállam gondolata magától értetődően hazafiatlanság, és nem sokban különbözik a kommunista nemzetköziségtől.⁵¹ Ezért a vezérelvet és a diktatúrát a páter magyartalannak tartotta, „pogány elvnek”, mely ellenkezik Szent István intelmeivel és állameszméjével. A páter szerint nem létezett olyan pillanata a magyar nemzeti tradíciónak, amelyre hivatkozhatnának a nyilasok, amikor a diktatúrát követelik, hacsak nem „talán az asztalfiókban őrzni valaki az eredeti rovásírásos pálcikákat, amelyeket azonban csak ő ismer s ő tud megfejteni?”⁵² Az általa felvázolt állameszme „nem liberális demokrácia” volt, „de nem [is] fasizmus, sem horogkereszt, sem parancsuralom”,⁵³ csupán a hitéleti szabadság és „a kereszténység védelme a zsarnoksággal s izgatással szemben”, mely „akár vörös, akár barna, akár zöld oldalról jöjjön [is], mindnyájunknak szent ügye”.⁵⁴ Hogy a szabad államban Bangha a hitéleti szabadság lehetőségét látta meg, arra *A kereszténység sorsdöntői óráiban* című írásában is utal. Ebben a második világháború kitörésekor írt cikkében úgy fogalmaz, hogy a totalitárius államban „nemcsak tenni nem szabad ezentúl másképp, mint ahogy az uralmon lévő irányok akarják, hanem hinni sem, tudni sem, gondolni sem, imádkozni sem [...] Lelki átgűrűzés és birtokbavétel ez.”⁵⁵ A páter másutt is hozzátette, hogy az efféle államban a parlamentarizmus pajzsa nélküli katolicizmus védtelen marad a fajvédelem és az antiszemitizmus rémeivel szemben.⁵⁶ Hasonló dilemmák Varga László jezsuita atya és Világosi Gáspár *Magyar Kultúrában* megjelent írásaiban lelhetők fel.⁵⁷

A zsidó származású katolikusok védelme folyamatos témát adott a páter működésének a nyilas és náci veszély növekedésével. Amikor egy zsidó származású katolikus hölgy levelet írt a *Magyar Kultúrának*, melyben élesebb állásfoglalást követelt a faji antiszemitizmussal szemben, a páter egyetértő választ írt, melyben tisztázta, hogy „igaza van, a keresztény szeretet nem állhat meg a faji határoknál, s e gondolatnak mi szívesen és gyakran adunk kife-

⁵¹ Bangha: *Jelszavak uralma*, 576.

⁵² *Tollhegytel*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 11. sz. 352.

⁵³ *Korképek (1936)*. In: ÖM, XXVIII. 468.

⁵⁴ *Korképek (1938)*. In: ÖM, XXVIII. 495.

⁵⁵ Bangha Béla: *A kereszténység sorsdöntő órái*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 9. sz. 260–261.

⁵⁶ Bangha: *Hitler iskolája*, 475., 482.

⁵⁷ Varga László SJ arra jutott, hogy a totális állam kérdéskörét sem dogmatikailag, sem erkölcsileg nem szabad megkerülni. Cikke szerint a totális államban az „erkölcs legfőbb és egyetlen normája az államérdek lesz, vagy helyesebben az, amit a mindenkori vezetők a nemzet szent érdekének nyilvánítanak. Ami azzal összhangban van, az erkölcsileg jó, s ami vele ellenkezik, rossz [...] Az ilyen erkölcsösség tulajdonképpen minden erkölcs tagadása s azért kifogatja az állami lét alapjait: lezüllesztzi az egyént, mivel merő dolgozó és harcos állattá aljasítja. Szellemi életét megbénítja, és értéktelen tömeglényé változtatja”. Felfogása szerint a sajtó elnyomása, a demokrácia letörése és az államrendőrség „teljesen kikapcsolják [...] a hatalom minden ellenőrzését [...] S ha a történelemből valami törvényszerűséget ki lehet olvasni, azt kétségtelenül tudjuk, hogy semmivel sem szoktak az emberek olyan könnyen visszaélni, mint a hatalommal”. A diktatúra Varga szerint „teljes csődbe vinné a nemzetet”, ezért a parlamentarizmus és a demokrácia fenntartása „jog és kötelesség”. Lásd: Varga László SJ: *A totális állam*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 15–16. sz. 51–53. Világosi Gáspár hasonlóképp a fasiszta olasz és a náci német példa elutasítása mellett történelmi példát hoz: „Parlamentre [...] Magyarországnak szüksége van, mert senki sem mindenható, mindenki követhet el hibákat, s kell, hogy legyen ellenzék, amely kritizál”. Világosi Gáspár: *Parlamentarizmus vagy magyar parlament?* Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 17. sz. 99–100.

jezést”.⁵⁸ Bangha valóban nem írt kesztyűs kézzel, amikor a faji antiszemitizmus elítéléséről volt szó. Cikkeiben a „radikális antiszemitizmus”,⁵⁹ a nyilas „zsidóüldözés”⁶⁰ nem volt más, mint „torz jelenség”,⁶¹ „a gyűlölet krédója”,⁶² „bűn és örület, amit a vallás és tudomány keréketörésével a fajimádat és vérkultusz nevében elkövetnek”.⁶³ A zsidótörvények által sújtott keresztényeket „bajbajutott embereknek” nevezte,⁶⁴ akikkel „vétek történt és igazságtalanság”,⁶⁵ és akiknek megvédéséért „a végsőkig el kell menni”.⁶⁶ A zsidótörvényeket szerinte „a katolikus lélek” „ridegen elutasítja”.⁶⁷ Helyette a páter szeretetet akart látni a kitért/katolizált zsidókkal szemben, és a lenézés és megvetés időszakának végét.⁶⁸ Szavai erős helytállásról és nemes lélekről tesznek tanúbizonyságot – már csak azt kellett volna hozzátennie, hogy a ki nem keresztelkedett zsidókkal szembeni diszkrimináció is elfogadhatatlan.

A nyilas válasz Bangha eszme-futtatására többek között Méhely Lajos önjelölt nyilas fajbiológus részéről érkezett. *Lassan páter a keresztrel!* című írásában Méhely azt üzenté Banghának, hogy ne akarja „Budapest valamennyi zsidóját megkeresztelni”, mert így a páternek „a feje glóriája egyre halványodik, azelőtt oly’ érces hangja egyre halkul, fényes igazságai fakultan oszlanak szét az őszi párákon, s apostoli igézete erőtlenül pattan le a magyar keblekről”.⁶⁹ Ám ez csupán egy szegmense a Banghát ért nyilas inzultusoknak. Nyilas körökben már tiltólistán szerepeltek lapjai,⁷⁰ postaládájában pedig rendre ott fogadták őt a nyilasok *Láthatatlan front* nevű csoportjának levelei, melyek mocskolódo és megfélemlítő üzeneteket tartogattak számára.⁷¹ A páter egy alkalommal arra is figyelmes lett, hogy egy vidéki templomban nyilasok egy csoportja közvetlenül a háta mögött merte becsmérlni a katolicizmust.⁷² Az eset okkal emlékeztethette őt az 1920-as évek azon időszakára, amikor szélsőjobboldali csoportok szervezett osztagokkal zavarták meg miséit.⁷³

⁵⁸ *Korképek* (1936). In: ÖM, XXVIII. 461. Lásd még egy korai állásfoglalását: „A kereszténység, mint vallás [...] nem utasíthat el magától senkit azért, mert véletlenül zsidónak született.” Bangha Béla: *A hazafias zsidók*. Új Nemzedék, 1920. március 21., 1-2. In: ÖM, XXVII. 293.

⁵⁹ Bangha: *A mai katolikus sajtóprobléma*, id. mű

⁶⁰ *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1940) 8. sz. 143.

⁶¹ *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 17. sz. 127.

⁶² Bangha: *Hitler iskolája*, 479.

⁶³ *Korképek* (1937). In: ÖM, XXVIII. 488.

⁶⁴ *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 17. sz. 127.

⁶⁵ *Korképek* (1938). In: ÖM, XXVIII. 506.

⁶⁶ Bangha Béla: *A zsidókérdés körül*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1939) 1. sz. 523–526.

⁶⁷ *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 1. sz. 30–31.; Bangha: *Vergődés a magyarság fogalma körül*, id. mű.

⁶⁸ ÖM, XXX. 214–215.

⁶⁹ Méhely Lajos: *Lassan páter a keresztrel! Bangha Bélának útravalóul*. Budapest, 1935. 4.

⁷⁰ *Korképek* (1939). In: ÖM, XXVIII. 512.

⁷¹ *Korképek* (1938). In: ÖM, XXVIII. 496.

⁷² *Korképek* (1937). In: ÖM, XXVIII. 487. „Nézzétek, tisztára, mint egy zsidó templom. Itt a rabszolgakereskedő Mózes, amott a terméscsaló József.”

⁷³ Ekkorra Bangha lapjainak minden számába jutott legalább négy-öt nyilasellenes szurkálódás vagy értekezés. A nyilas veszély elleni harc láthatóan a lapok teljes kapacitását lekötötte. Rajniss Ferencet a *Magyar Kultúra* például „csúfos kudarcnak” nevezte, Imrédy Béla nyilasbarát megnyilatkozásait is tollvégre tűzte, a nyilas vezetőket pedig „a haza sírásóinak” hívta. *Magyar Kultúra* megállapította, hogy a nyilas programban „nincs magyar jövő”. *Tollhegyyel*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1940) 6. sz. 111. (Rajniss); 7. sz. 127. (Imrédy); 12. sz. 210. (sírások); Hudyma Emil: *A nemzetbiológiai intézet életrajza*, uo. 17. sz. 67–68. (nincs magyar jövő).

Bangha Béla azonban egy vállrándítással elintézte a személyes támadásokat. Válasza a *Láthatatlan front*nak annyi volt, hogy az „éretlen és sunyi lesipuskás társaság” tegyen elletne panaszt a püspöknél, ha nem tetszik nekik, hogy politizál;⁷⁴ Méhelyről pedig közölte, hogy tevékenysége „elszomorító”.⁷⁵ Mint írta, szerinte semmire sem jók „a [faji] disszimilációs propaganda” „veszélyes méretei”. Itt az olyan esetekre gondolt, mint amikor például Petőfi Sándor fajiságát is vizsgálni akarták.⁷⁶ Semmi sem igazolja „a fajok megvetését”, írta a páter. Úgy vélte, egy „olyan tévedés”, mint a faji gyűlölet, „sohasem győz”,⁷⁷ s hogy „valamikor az emberek a hajuk gyökeréig szégyellni fogják, hogy a tudomány nevével ennyire visszaéltek”.⁷⁸ A *Magyar Kultúra* a harmincas évek végén tucatszámra közölte az igényes fajeszme-ellenes tanulmányokat, melyek közül kiemelkedett Bárd János prefektus munkája.⁷⁹

A páter nyilasellenes tevékenysége persze nem lehetett volna teljes a részletes, pontos és cselekvő ellenhadjárat terve nélkül. Ahogyan azt sejteni lehetett, Bangha a sajtóban látta legfontosabb fegyverét, hiszen *Hitler misztériuma* című cikkében is kijelentette, hogy a náci sikerének titka nem más volt, mint a modern, szervezett sajtó. Bangha ezért meg akarta szervezni az ellentámadást, „a magyar katolicizmus szellemi rohamosztagát”,⁸⁰ mely letöri az „álkeresztény sajtót”,⁸¹ és elhozza „a keresztény leszámolást”.⁸² Bangha az olyan drámai

⁷⁴ *Korképek* (1938). In: ÖM, XXVIII. 496.

⁷⁵ *Tollhegygel*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1940) 3. sz. 45.

⁷⁶ Bangha: *Vergődés a magyarság fogalma körül*, id. mű. A Petőfi-ügyről hasonlóan ír: Lendvai István: *A faji lélekről* (1939). In: Lendvai: *Nomád leveleiből*, 63.

⁷⁷ *Tollhegygel*. Magyar Kultúra, 27. köt. (1940) 7. sz. 128.

⁷⁸ Bangha: *Jézus Krisztus nemzetiszocialista megvilágításban*, id. mű.

⁷⁹ Bárd amellett érvelt, hogy „a keresztény világnézet szerint a lélek az egész embert átjárja, összetartja, élte. Mint a szenttamási filozófia mondja: a lélek conprincipiuma a testnek. Mindebből közvetlenül is következik, hogy a léleknek fizikai–biológiai szempontból is felsőbbsege van a test fölött.” Bárd rámutatott, hogy Alfred Rosenberg eszmeiségében „a lélek fajt jelent”, ezért „lehetetlen a lélekkel nem számoló fajelméletet beleállítani a keresztény világnézetbe”. „Nem teheti magáévá a keresztény világnézet híve bizonyos fajbiológusok vér-imádatát sem” – folytatta. „A keresztény világnézetben nem a vér, hanem a lélek lehet ennek egyedüli alapja. Aki a vérben látja a kultúra és vallás forrását, az a legdurvább materializmust követi el, amit az Egyház kerekén tilt kezdet óta”. *Bárd János prefektus: Modern fajelmélet és keresztény világnézet, I. és II. rész*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 6. sz. 171–174., ill. 7. sz. 204–207. [Kiemelés az eredetiben.] Hermann János cikke ugyanekkor a biológia saját érveivel támatta a fajelméletet. Mint írta, „az egészen tiszta faj sorsa végzetes” a degenerációra hajlamos gének gyakori kiütése miatt. Ám végső soron ő sem tulajdonított mitikus szerepet a vérnek. „A vér nem egyéb, mint szállítmányozó folyadék a testben”, vélte. Hermann János: *A vér mítosza mikroszkóp alatt*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 9. sz. 274–275. Külön figyelemre méltó Vajtai István tanulmánya, mely a következőképp érvel: Ha a magyar faj értékét alapvetően és elvitathatatlanul pozitív dologként értékeljük, akkor ezzel tagadjuk a morális és erkölcsi nevelés súlyát, hiszen mi már faji alapon állva felsőbbrendűek vagyunk, morálisan visszafejlődni felsőbb fajiságunk miatt pedig nyilván nem lehet. Mint írta, ezért nyilas szempontból „kereszténynek lenni annyi”, és nem is lehet több, „mint a faj árulójának lenni”. Ezt a nézetet természetesen „öngyilkos ábrándnak” tartotta, mely „maga a pusztulás”. Vajtai István: *Fajimádat és parasztramantika*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 24. sz. 231–233. Hasonló tanulmányokat még lásd a *Magyar Kultúrában*: Bartucz Lajos: *A magyar nemzettest rassz-elemei*. 26. köt. (1939) 1. sz. 22.; Trencsén Ferenc OSD: *A Harmadik Birodalom ifjúsága*. 5. sz. 86.; Blazovich Ottó SSB alperjel: *Kereszténység és germánság*. 22. sz. 198–200.

⁸⁰ Bangha Béla: *Hitler misztériuma*. Magyar Kultúra, 20. köt. (1933) 1. sz. 559–560.; *Tollhegygel*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 15–16. sz. 95.

⁸¹ Bangha: *A mai katolikus sajtóprobléma*, id. mű

pillanatok idején, mint Hitler hatalomra jutásakor és a második világháború kitörésekor is a sajtóban, a filmben, a rádióban, a művelődésben és az oktatásban látta a leghathatósabb eszközöket a náciizmussal szemben. „Ellenségeink”, a „római hóhérok” és a „félvad germánok” „legfőbb ereje és fegyvere a tévedés, a hazugság és a bűn”, és ezek ellen kell folytatni a „könyv- és röpiratharcot”, a „prédikációkat katakombákban”, a „tanítást az egyetemi katedrákon”.⁸³

A tömegek megnyerésének dilemmája Bangha esetében külön kérdéskört jelentett. A páter módszerei egészen a modern politikai mozgalmak propagandáját idézték, és XI. Piusz pápa okkal mondhatta, hogy Bangha módszerei „bolsevikiek”.⁸⁴ A páter, látván a totalitárius rendszerek sikeres agitációját, megállapította, hogy az embereket túl könnyű meggyőzni demagóg szólamokkal. „Az emberek nagy része mindig a radikalizmust keresi, mindenben a szélsőségekért rajong. Tegnap szélsőszozialista volt, ma mindennap hét zsidónak inná a vérért” – írta.⁸⁵ Ráadásul ehhez járult a katolikus náci- és nyilasellenes érvelés teológiai mivolta, mely a legtöbb ember számára elérhetetlen szellemi magaslaton állt.⁸⁶ Ezért Bangha az „igazi, élő kereszténység” alapjaihoz akart nyúlni, melyek „megmenthetik Európát a szorongató ellentétek tüzes poklától”, a „hangoskodó újpogány eszméktől”.⁸⁷ A *mai katolikus sajtóprobléma* című 1940-es cikkében így fogalmazta meg utolsó évének legnagyobb dilemmáját: „A katolikus sajtónak épp ezért egyik éles problémája: miképp világosítsa fel s ábrándítsa ki [...] ezeket a megtévedt embereket, s miképp értesse meg velük, hogy amit ők követnek, az nem kereszténység, hanem annak éppen ellenkezője?” Bangha arra jutott, hogy az egyháznak végképp ki kell törnie a templomi szertartások és a „gyerekszoba” korlátai közül, és aktívan kell részt vennie a náciikkal szembeni küzdelemben.⁸⁸

Bangha legrészletesebb náciellenes értekezése *Egy fel nem használt hadsereg* című 1939-es írása volt, melyben a világiak és a világi katolikus intézmények szerepét emelte ki keresztesharcában. Mint írta, célja „egy egészen új hadsereg talpra állítása volt a krisztusi ország védelmében”. A cikk nem a lelkipásztori teendők lekicsinylése volt, hanem a koncentrált erők szükségének éles meglátása: „Kiindulásunk ez: a katolikus helyállás nagy feladatai a jelen sorsdöntő korszakban komoly megoldásra nem juthatnak bizonyos nagystílusú és újszerű munkálatok egész sora nélkül, melyek a szoros értelemben vett lelkipásztori feladatkörön messze kívül fekszenek. Ma a tömegek nagy részét csakugyan a korszellem oly szörnyű messzeségbe sodorta el az Egyháztól, s a vallási igazságtól, hogy [rájuk] a pusztá lelkipásztori és iskolai munka révén [...] viszonylag már csak kicsiny részben hatunk [...] Gondoljunk csak az újpogányság sokmillió, részben értelmiségi tömegeire [...] [Ezekben az esetekben] a leglángolóbb lelkipásztori buzgóság is kárba vész, [a] lelkipásztornak kezét-

⁸² *Tollhegygel*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 1. sz. 30.

⁸³ Bangha Béla: *Az egyházi és a mai diktatúrák*. Magyar Kultúra, 21 köt. (1933) 117–121. In: ÖM, XXIV. 474–475.; Bangha: *A kereszténység sorsdöntő órái*, id. mű. Ugyanezekben a napokban, 1939 októberében Varga László jezsuita atya *A sötétség hatalma és a világosság fiai* című írásában a náciizmust „a sátán modern pogány szentírásának” nevezte, egy „föltétlenül démoni jelenségnek”, melynek seregei leigázzák a világot. Hitler „szabadságot ígér, és rabszolgaszíjra fűz [...] intézményesíti az embertelenséget” – írta. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 19. sz. 147–148.

⁸⁴ *Jezsuita Levéltár*, VI., 9. d., Bangha Béla hagyatéka, *Audienciám a Szentséges Atyánál* című gépíratos feljegyzés, 1926. április 3.

⁸⁵ Bangha: *A mai katolikus sajtóprobléma*, id. mű

⁸⁶ Bangha Béla: *A katolikus fellendülés belső gátlásai*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 15–16. sz. 70–74.

⁸⁷ Bangha Béla: *A világnézeti háttér*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 21. sz. 179.

⁸⁸ Bangha: *A mai katolikus sajtóprobléma*, id. mű.

lábát megköti a közhatalom vagy a közgondolkodás elpogányosodása, [az] ígihirdetőbe erőszakkal belefojtják a szót [...] s az újpogány eszméket esetleg hatósági nyomással terjesztik.” Noha a cikk elején a páter még Németországról beszélt, hozzátette, hogy „könynyelműség” lenne azt hinni, hogy Magyarországon ilyen helyzet nem alakulhat ki. Mint írta, egyszer már volt nálunk Tanácsköztársaság, és egyszer már láthattuk, milyen mélyre süllyedhet az ország. Ráadásul Magyarország „átveszi a külföld minden fordulatát”, következésképp a náciizmus „pillanatok alatt itt teremhet”. A páter sorai, ismerve a náci megszállás és a nyilas hatalomátvétel történetét, látnoki benyomást keltenek: „Az újpogányság nálunk is lehetséges, és máris gyakran mutatkozó támadásaival szemben tehát éppúgy fel kell készülnünk, mintha az ellenség máris a nyakunkon volna, s máris új jelek, nem Krisztus keresztje felé orientálódnának a tömegek. Amikor a vész már beteljesedett a fejünk fölött, akkor ügyis hasztalan minden elővigyázati intézkedés; a gátat nem akkor kell építeni, amikor az árvíz már itt van [...] akkor későn lesz már arról elmélnünk, mit kellett volna tennünk, hogy a váratlanul ránk törő újpogány gátszakadást megelőzzük.”⁸⁹

Míg a náciizmus általános eszméjével szemben Bangha csak a felvilágosítás és a sajtóharc eszközeit javallotta, addig a hazai és ezért közvetlenül elérhető nyilasok esetében radikális megoldási javaslatokkal élt. A nyilas eszmét „bűnnek” nevezve „társadalom és nemzet ellen”, a páter arról írt, hogy a kaszáskereszteseket, nyilaskereszteseket és egyéb mozgalmárokat egyszerűen börtönbe kell vetni.⁹⁰ Hasonlóképp a nyilasokkal szimpatizáló írók, képzőművészek, zenészek és publicisták bojkottálását is követelte, és „sorompót” akart látni a nyilasbarát közélet körül.⁹¹ Bangha a *Magyarságnak* és a többi hungarista lapnak egyébként sem adott volna teret. Mint írta, a nyilasoknak a „torkára kell forrasztani a szót”, és szimplán nem szabad hagyni, hogy lapjaik megjelenjenek. „*Sajtóbetyároknak* nem jár sajtószabadság”, közölte a páter.⁹² 1940-ben pedig, mikor egy nyilas lap arról beszélt, hogy a katolikusok „gyűlöletet szítanak” a magyar közéletben, Bangha a következőképp felelt nekik: „Ha ezen a címen kell megszüntetni valamit Magyarországon, akkor akár népszavazással, akár tollvonással az ő mozgalmukat és az ő lapjukat kell!”⁹³

Konklúzióm az, hogy Bangha Béla páter nem hogy a nyilasok körében mozgott volna a magyar közélet 1930–1940-es éveiben, mint ahogyan azt korábban gondolták,⁹⁴ hanem egyenesen a legharciasabb nyilasellenes katolikus írók közé tartozott. A páter helyesen és idejekorán mérte fel a nyilas és nemzetiszocialista veszélyt, és aktív, konkrét, tételes programja volt „az újpogány gátszakadás” leküzdésére.⁹⁵ Nyilas- és náciellenes cikkei mellett tollvégre tűzte a parlamentarizmus ügyét, az olasz fasiszta modell kritikáját, továbbá támadta a rasszista fajelméletet, és felszólalt – publicistaként és újságalapítóként érthető módon – a sajtószabadság ügye mellett is. Utóbbi elvétől egyedül a nyilas lapok esetében tért el, melyeket következetesen betiltatott volna. Eközben legfőbb orgánumban, a *Magyar Kultúrában* számos cikk jelent meg szerkesztése alatt, melyben érett és felkészült írók fejtették ki kritikájukat a nyilas mozgalommal, a nemzetiszocializmussal, a totalitarizmussal és főleg a fajelmélettel szemben. Bangha Béla egész életében harcosan küzdött nézeteiért, és hitt abban, hogy nemcsak beszélni kell, hanem cselekedni is. Saját bevallása szerint

⁸⁹ Bangha Béla: *Egy fel nem használt hadsereg*. Magyar Kultúra, 26. köt. (1939) 13-14. sz. 3–7.

⁹⁰ *Korképek* (1936). In: ÖM, XXVIII. 460.

⁹¹ *Korképek* (1937 és 1938). In: ÖM, XXVIII. 487., 503.

⁹² *Korképek* (1939). In: ÖM, XXVIII. 518., 468. [Kiemelés az eredetiben.]

⁹³ *Korképek* (1940). In: ÖM, XXVIII. 522.

⁹⁴ Gergely: *Politikai katolicizmus*, 48–49.

⁹⁵ Lásd mindenekelőtt *Egy fel nem használt hadsereg* című cikkét, 89. jegyzet.

nem szerette sohasem a „jámbor papolást”.⁹⁶ A páter pontosan tisztában volt az általa megrohant ellenség halálos erejével, ám – mint írta – nézeteiért bármit kész volt vállalni, akár „halált [is] a bárd alatt”, „elégést máglyákon”.⁹⁷ Munkásságában egyedül a klasszikus antiszemita nézetek megtagadásának és a liberális oldallal való együttműködés felvetésének hiánya fájó, hiszen ez egyértelműbbé tehetné volna állásfoglalását az utókor számára. A páter örökségét kezelő jezsuita atyák nyilas és fajbiológiai szimpátiáinak következtében a történeti emlékezet nem jegyezte fel Bangha munkásságának talán legnagyobb, záró fejezetét.

---

⁹⁶ *Korképek (1937)*. In: ÖM, XXVIII. 487.; Bangha Béla: *Nagy kérdések útján*. Budapest, 1922. 78.

⁹⁷ Bangha: *Az egyház és a mai diktatúrák*, id. mű.